

De staat moet zich niet bemoeien met religieuze praktijken

We zijn geneigd om de overheid op allerlei manieren te laten ingrijpen in religieuze praktijken. Hierdoor dreigt de godsdienstvrijheid een lege huls te worden.

Opinie

Jaco van den Brink en
Hans-Martien ten Napel

Wat hebben het slachten van een schaap en onderwijs op levensbeschouwelijke grondslag met elkaar te maken? Beide maken onderdeel uit van een ingewikkeld politiek debat rond de vrijheid van godsdienst. Dit artikel betoogt aan de hand van vijf actuele voorbeelden dat we te veel geneigd zijn om de overheid op allerlei manieren te laten ingrijpen in religieuze praktijken, waardoor de godsdienstvrijheid een lege huls dreigt te worden. Een koerswijziging is gewenst, mede met het oog op de stabiliteit van het democratisch bestel.

1. Enkele maanden geleden sprak de Tweede Kamer zich met 116 tegen 30 stemmen uit voor een wetsvoorstel dat de onverdoofde rituele slacht moet verbieden. De Partij voor de Dieren en haar medestanders hierin beweerden dat de rituele slachtmethode zoals die wordt gehanteerd in joodse en islamitische kring dierovriendelijk is en betoogden dat de vrijheid van godsdienst er niet langer toe mag leiden dat dit wordt toegestaan. Tegenstanders brachten naar voren dat de godsdienstvrijheid beoogt te voorkomen dat de overheid religieuze praktijken verbiedt, juist ook wanneer deze als minder gewenst worden beschouwd. Het initiatiefvoorstel wacht nu op behandeling door de Eerste Kamer.

2. Recentelijk raakte de gemeente Amsterdam in rep en roer toen bleek dat van de in totaal 478 ambtenaren van de burgerlijke stand en buitengewone ambtenaren die bevoegd zijn huwelijken te voltrekken, er in het stadsdeel Nieuw West twee waren met gewetensbezwaren tegen het sluiten van homohuwelijken. Inmiddels is voor een van hen een andere functie gevonden, terwijl van de ander het contract in oktober afloopt.

Deze beide voorbeelden hebben te maken met de vrijheid van de burger om volgens voorschriften van zijn of haar godsdienst te leven en de wens van anderen om daaraan grenzen te stellen. Naast dit soort vraagstukken zijn er ook gevallen waarin religieuze gemeenschappen zich volgens bepaalde principes willen organiseren, maar waarbij volgens sommigen de rechten van individuen in de knel komen.

3. Zo biedt het bekende 'artikel 23' aan religieuze gemeenschappen de mogelijkheid om hun onderwijs naar bijvoorbeeld Bijbelse uitgangspunten in te richten. Een kamermeerderheid wil echter, wanneer zij de kans krijgt, deze mogelijkheid inperken door zowel het benoemings- als het acceptatiebeleid (respectievelijk betrekking hebbend op het personeel en de leerlingen) verder aan banden te leggen. Sommigen betogen zelfs dat religieus onderwijs sowieso niet voor overheidssubsidie in aanmerking kan komen, met het oog op de neutraliteit van de staat.

4. Een recent voorbeeld van span-

ning tussen collectieve en individuele rechten is aangekaart door landelijke artsenfederatie KNMG, die ertoe opriep om jongensbesnijdenis actief te ontmoedigen, vanwege gezondheidsrisico's die dit met zich mee zou brengen. Door anderen wordt overigens naar voren gebracht dat deze risico's bij besnijdenis op de leeftijd van acht dagen verwaarloosbaar zijn en dat er ook positieve gezondheidseffecten aan te wijzen zijn. Een veelgehoord argument in deze discussie is verder dat kinderen niet ingelijfd mogen worden in een bepaalde godsdienst voordat ze zelf kunnen kiezen, hetgeen de weg opent naar een verbod op de kinderdoop.

5. Een laatste, hier kort te noemen voorbeeld is de SGP-discussie: mag de partij zich naar haar christelijke uitgangspunten inrichten of moet deze door de staat gedwongen worden vrouwen op haar kieslijsten te plaatsen?

Valt uit deze veelheid van gevallen nu misschien een achterliggende visie op religie te destilleren? Wanneer het over godsdienstvrijheid gaat, wordt er vaak gedacht aan een recht van elk individu om zijn of haar eigen levensbeschouwelijke keuzes te maken. Het rechtsstelsel moet daarbij zorgen dat deze autonomie aanwezig blijft. Hoewel dit plausibel toeschijnt, is er veel voor te zeggen dat het juist deze visie op godsdienstvrijheid - als in essentie individuele keuzevrijheid - is, die in de bovenstaande voorbeelden tot lastige vragen en discutabele uitkomsten leidt.

Schrappen

In gevallen van het eerstgenoemde type (conflicten naar aanleiding van godsdienstige voorschriften) leidt dit beeld vaak onbewust tot de gedachtegang: als je dan toch kiest voor een godsdienst, kies er dan een zonder moeilijkheden met homohuwelijken of dierenrechten. In deze gedachtegang past ook het pleidooi van onder anderen VVD-kamerlid Hennis-Plasschaert om het recht op godsdienstvrijheid geheel te schrappen. Volgens haar bieden de vrijheden van meningsuiting en vergadering voldoende bescherming en moeten we bijvoorbeeld af van situaties waarin gelovigen op grond van hun godsdienstige bezwaren uitzonderingsposities verkrijgen.

In het type gevallen met de spanning tussen individu en collectief leidt het perspectief van de individuele keuzevrijheid ertoe om voor het

Grondrechten

zijn vooral nodig als grenzen aan het overheidsoptreden

Marianne Thieme van de Partij voor de Dieren loopt met een bos bloemen door het gebouw van de Tweede Kamer, nadat haar wetsvoorstel om ritueel slachten te verbieden werd aangenomen. Foto: ANP

individu te kiezen, wat ongunstig blijkt uit te pakken voor de vrijheid van bijzondere scholen, van de SGP en van joden en moslims die een besnijdenisvoorschrift willen naleven.

Wat is hier uiteindelijk mis mee? Om dat duidelijk te maken, is het zinvol na te gaan welke functie grondrechten vervullen in de rechtsorde. Grondrechten zijn vooral nodig als grenzen aan het overheidsoptreden. Immers, sinds het volk (sprekend door de meerderheid) als de soeverein wordt beschouwd, dreigt een staatsmacht zonder grondrechten tiranniek te worden. Waarom zou het volk zichzelf anders beperkingen opleggen in het regeren van zichzelf?

Met name voor levensbeschouwelijke minderheden is een goede grondrechtenbescherming daarom van cruciaal belang. Iemand die het als zijn godsdienstige plicht beschouwt om zijn kinderen te laten besnijden of om geen homohuwelijken te sluiten behoort vandaag de dag toe aan dergelijke minderheid. Het mag dus niet zo zijn dat de godsdienstvrijheid zo wordt ingekleurd met het individuele keuzevrijheidsideaal dat zij de staatsmacht er juist toe aanzet om in te grijpen in religieuze aangelegenheden. Dan wordt het grondrecht tot een instrument voor, in plaats van een waarborg tegen staatsoptreden. Laten we dus niet religieuze gemeenschappen verbieden hun geloof tot uiting te brengen, uit naam van de rechten van SGP-vrouwen of van pasgeboren joodse jongetjes.

Het autonomiebeginsel wordt bovendien niet door alle godsdiensten onderschreven. Toewijding aan een goddelijke autoriteit en aan de gemeenschap staan bij sommige hoger aangeschreven. Gelovigen ervaren hun godsdienst vaak ook niet als het resultaat van hun keuze maar als iets diepers. Het gaat daarom niet aan om van aanhangers van ritueel slachten of van trouwambtenaren te vragen hun godsdienstige 'keuze' anders vorm te geven.

Er vallen sowieso vragen te stellen bij individuele keuzevrijheid: miskent dit ideaal niet de veelbepalende en ook wenselijke plaats die de omringende gemeenschap in het leven van eenieder inneemt? Omdat iedereen een gemeenschap nodig heeft om een identiteit te vormen, leidt het streven naar individuele autonomie, voorzover het deze gemeenschappen uit elkaar trekt, tot maatschappelijk ongewenste uitkomsten.

Tweesprong

Het bovenstaande overziend, moet godsdienstvrijheid vooral worden gezien als een verbod aan de staat om een op enig moment dominante moraal aan levensbeschouwelijke minderheden op te leggen. Wanneer dit het hoofddoel blijft van dit grondrecht, betekent dit dat de staat zich niet lichtvaardig kan inlaten met de interne organisatie van godsdienstige organisaties, zoals bijzondere scholen of de SGP - ook niet als het gaat om praktijken die door de meerderheid als moreel onjuist wor-

den bestempeld. Eveneens moet dit uitgangspunt ertoe leiden dat joden en moslims die een religieuze verplichting hebben om dieren ritueel te slachten niet gedwongen mogen worden van deze praktijk af te zien. Hetzelfde geldt voor christenen met een gewetensbezwaar tegen het sluiten van homohuwelijken.

Deze visie op godsdienstvrijheid betekent niet dat er geen grenzen meer kunnen worden getrokken, maar wel dat dit alleen kan in zeer urgente gevallen. Op deze manier zou de bescherming die de godsdienstvrijheid in Nederland van oudsher heeft geboden in stand blijven.

Vervreemding

Mocht daarentegen de huidige tendens zich verder doorzetten, dan valt een vervreemding van levensbeschouwelijke minderheden van de democratische rechtsstaat in het algemeen en de mensenrechten in het bijzonder te vrezzen. Waar een consensus over de morele grondslagen die ten grondslag liggen aan het constitutionele bestel verregaand komt te ontbreken, zo leert bijvoorbeeld het Compendium van de sociale leer van de katholieke kerk, 'gaat de diepste betekenis van een democratie verloren en is haar stabiliteit in gevaar gebracht'.

Hans-Martien ten Napel doceert staats- en bestuursrecht aan de Universiteit van Leiden; Jaco van den Brink bereidt een proefschrift voor over grondrechten in Nederland